

Marian Zalesko

Uniwersytet w Białymstoku

Witold Kula o tożsamości historii gospodarczej¹

Historia gospodarcza jest nauką, która podobnie jak inne dyscypliny naukowe, posiada własną tożsamość. Witold Kula (1916-1988) o tożsamości historii gospodarczej pisał następującymi słowami: „Historia gospodarcza nie mogła się narodzić przed narodzinami kapitalizmu. Tempo zmienności zjawisk gospodarczych było wówczas zbyt słabe, by zmienność tę ludzie mogli zauważyć. Za wąski był horyzont chronologiczny ich spostrzegania. Dostrzegali jak w wielkich bitwach rozstrzygały się losy potęg, jak wzrastały i upadały mocarstwa, jak zdobywali sławę czy umierali królowie i wodzowie. Wzrost zasięgu gospodarki towarowo-pieniężnej trudniejszy był do dostrzeżenia.

Historia gospodarcza rodzi się wraz z burżuazyjną ekonomią polityczną, wraz z kapitalizmem, wraz z rewolucją przemysłową”.²

Korzenie historii gospodarczej zostały ukształtowane zatem w okresie budowy fundamentów nowoczesnej ekonomii politycznej, która stanowi trzon współczesnej teorii ekonomii. W myśli ekonomicznej historia gospodarcza postrzegana jest jako stosunkowo młoda dyscyplina naukowa. W ekonomii, analizy gospodarki z perspektywy historycznej nabrały znaczenia dopiero w II połowie XVIII wieku. Prekursorem takich badań był A. Smith (1723-1790). W jednym z pierwszych i najbardziej cenionych opracowań z zakresu ekonomii politycznej pt.: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, zawarł również pionierskie analizy historyczno-ekonomiczne. Smith sięgał do czasów wielkich odkryć geograficznych, aby wyjaśniać problem dobrobytu jednych narodów i ubóstwa innych. W opinii W. Kuli „(...) partie historyczne w dziele Smitha są tylko dygresjami – ale dygresje te przez samo swe istnienie na kartach dzieła, które odegrało taką rolę w nauce, torowały drogę nowym zainteresowaniom historyczno-gospodarczym”.³

Podwaliny historii gospodarczej, zauważa W. Kula, odnaleźć można również w opisach działalności gospodarczej mieszczaństwa oraz chłopstwa – warstw społecznych, które na przełomie XVIII i XIX wieku w bardzo wyrazisty sposób rozpoczynają walkę o prawo do

¹ Niniejszy tekst został oparty na fragmentach artykułu: M. Zalesko, *O miejsce historii gospodarczej w naukach ekonomicznych*, „Optimum. Studia ekonomiczne” 2012, nr 4, s. 3-15.

² W. Kula, *Problemy i metody historii gospodarczej*, PWN, Warszawa 1983, s. 14.

³ Tamże, s. 13.

wolności i jej utrzymanie. Relacje na ten temat znajdują się m.in. w publikacjach szwajcarskiego historyka i ekonomisty J. Simonde de Sismondi'ego (1773-1842) oraz francuskiego historyka J. Thierry'ego (1795-1856), którzy analizowali zachowania mieszczaństwa na zachodzie Europy. Natomiast w Europie Wschodniej za prekursora badań z zakresu historii gospodarczej niekiedy uznaje się J. Lelewela (1786-1861), polskiego historyka, którego zainteresowania skupiały się m.in. na dążeniach wolnościowych chłopów.⁴

Wyżej wymienione, dwa podstawowe źródła historii gospodarczej, W. Kula uzupełnił kolejnym, które nazwał reformatorstwem społecznym. Dotyczyło ono kwestii praw ubogich (*poor laws*). Pisał, że zaniepokojenie niektórymi zjawiskami (sytuacja biednych) z okresu narodzin kapitalizmu oraz początków rewolucji przemysłowej zachęcało do analizy ich wpływu na rozwój gospodarczy. Przytoczył słowa badacza procesów społeczno-gospodarczych T. Rugglesa (1765-1824), który napisał: „Dostojność historii bardzo rzadko zaprzęta się relacjonowaniem warunków życia mas ludu: historycy zajmują się wojnami i rewolucjami, traktatami i zrywaniem ich, intrygami partyjnymi (...), lecz rzadko zniżają się do zdawania sprawy o krótkich i prostych dziejach biednych”.⁵

W XIX wieku następował dalszy rozwój historii gospodarczej, zwłaszcza pod wpływem niemieckiej szkoły historycznej i jej czołowych przedstawicieli F. Lista (1789-1846), K. Kniesa (1821-1898), B. Hildebranda (1812-1878) i W. Roschera (1817-1894) – reprezentantów starszej szkoły historycznej, oraz G. Schmollera (1838-1917) – młodsza szkoła historyczna. Historia gospodarcza w tym okresie znalazła również uznanie w Anglii. Zwolennikami metody historycznej w badaniach gospodarki byli tutaj: C. Leslie (1827-1882), W. Cunningham (1849-1919), A. Toynbee (1852-1883), W. Ashley (1860-1927).

Olbrzymi wpływ na historię gospodarczą wywarł także marksizm, zwłaszcza twórca tej doktryny ekonomicznej K. Marks (1818-1883), ale także m.in. W. Lenin (1870-1924) czy R. Luksemburg (1871-1919). Prace marksistów w kręgach ekonomicznych uznawane są za swoistego rodzaju syntezę ówczesnego dorobku historii gospodarczej.

W. Kula podkreślał, że historia gospodarcza stała się wydzieloną dyscypliną naukową wraz z początkiem XX wieku. Jej usamodzielnianie wiązać należy z czasopiśmiennictwem z zakresu historii gospodarczej, jak również wprowadzaniem historii gospodarczej do programów studiów uniwersyteckich. Poczynając od przełomu XIX i XX wieku zaczynają

⁴ Tamże, s. 12-13.

⁵ Tamże, s. 13-14.

powstawać na Uniwersytetach w Europie i w Ameryce Północnej katedry wyspecjalizowane w tej dziedzinie wiedzy, nieco później towarzystwa naukowe z zakresu historii gospodarczej.⁶

Nie oznaczało to zakończenia pracy nad kształtowaniem tożsamości historii gospodarczej. W dalszym ciągu mieliśmy do czynienia z doskonaleniem badań gospodarki z perspektywy historycznej. Uwypuklali je przede wszystkim: francuska Szkoła Annales z F. Braudelem (1902-1985) – zwolennikiem teorii długiego trwania, czyli rozpatrywania procesów zachodzących w gospodarce w długim okresie czasu (z perspektywy stuleci) oraz przedstawiciele Nowej Historii Gospodarczej (kliometrii) – Amerykanie, D. North i R. Fogel, laureaci nagrody Nobla z ekonomii z 1993 roku. W wyjaśnianiu zjawisk gospodarczych posługują się oni analizami matematycznymi i statystycznymi.

Nie należy zapominać o wkładzie Polaków do rozwoju historii gospodarczej. Tożsamość polskiej historii gospodarczej kształtowali m.in.: J. Lelewel, T. Korzon (1839-1918), F. Bujak (1875-1953), J. Rutkowski (1886-1949), A. Grodek (1901-1959), M. Małowist (1909-1988), W. Kula, J. Topolski (1928-1998). Tradycje rozwoju tej dziedziny wiedzy, w wielu ośrodkach naukowych w naszym kraju (Białystok, Kraków, Łódź, Poznań, Warszawa, Wrocław) są z mniejszym, bądź większym powodzeniem kontynuowane do dnia dzisiejszego. Na rzecz rozwoju i krzewienia dorobku historii gospodarczej pracuje również Polskie Towarzystwo Historii Gospodarczej.

Dla współczesnego ekonomisty, historia gospodarcza powinna stanowić źródło cennych wskazówek, niezbędnych do prowadzenia analiz, dotyczących kwestii gospodarczych, z jakimi świat zmagą się obecnie⁷. Tymczasem interpretatorzy spraw społeczno-ekonomicznych często zapominają o wartości historii gospodarczej. W związku z tym ich komentarze często są odległe od rzeczywistości gospodarczej.

⁶ Tamże, 26-28.

⁷ Papież Jan Paweł II (1920-2005) o znaczeniu refleksji historycznej pisał w następujący sposób: „Historyczność człowieka wyraża się we właściwej mu zdolności obiektywizacji dziejów. Człowiek nie tylko podlega nurtowi wydarzeń, nie tylko w określony sposób działa i postępuje jako jednostka i jako należący do grupy, ale ma zdolność refleksji nad własną historią i obiektywizacji, opisywania jej powiązanych biegów zdarzeń. Taką samą zdolność posiadają poszczególne ludzkie rodziny, jak też ludzkie społeczeństwa, a w szczególności narody” [Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 78].